

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

Интител-политиктиг солун

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

№ 44
(18006)

2011 чылдың
апрель 19,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

«Чылдың башкызы—2011»

ТЕРГИИННЕРНИҢ ТЕРГИИННЕРИ

Башкылар мөөрейиниң тишлекчилери: А.П. Байыр-оол, О.М. Кравченко, Н.Ф. Сат, А.Г. Ооржак, С.А. Чащина.

Кызылдың № 9 гимназиясының баазасынга апрель 10-да «Тыва Республиканың чылдың башкызы—2011» деп республика чергелиг башкылар мөөрейиниң байырлыг ажыдышкыны болуп эрткен. Аңаа республиканың кожууннарының болгаш хоорайларының ниити билиг школаларының, тускай хевирниң школаларының башкылары болгаш школа назыны четпээн уругларның албан черлериниң кижизидикчи башкылары хөйү-биле чедип келген.

Чылдың-на чаңчыл болу берген башкыларның мөөрейи «Чылдың тергин башкызы—2011», «Чылдың тергин кижизидикчи башкызы—2011», «Чылдың тергин тыва ил болгаш чогаал башкызы—2011» база «Чылдың тергин тускай хевирниң ниити билиг школаларының башкызы—2011» деп аттарга илтиг тергин дээн башкыларны чередири-биле эртип турар. Чылдың-на киржикчилерниң аразында аныяк башкыларның немежилер дика өөрүнчүг болуп турар. Мөөрей — арга-дуржулга солгалгазы, чаа чүүлдерни көрүп, илгээди алыры база билиг-биле илсегленири-дир.

Башкылар мөөрейин ажыдары-биле байырлыг сөстү ТР-ниң өөредилге болгаш эртем сайыдының алаакчызы Т.Н. Тогочаковага эрген. Тамара Николаевна чылын башкыларга болгаш мөөрейиниң өрү кижигүннеринге байыр чергеш: «Мөөрей улуг харыы-ылганы негеп турар. Бөгүн силер республикавыстың тергин дээн специалистери болуп, кожуун, уругларны болгаш хоорай-ларны төлээлеп чедип келген силер. Кижиги бүрүзү бодунуң коллективиниң адын бедик тудуп, адым-биле мөөрейге киржир уругларгы силер. Силерни шупту элдер дээрзинге чигзиниг чок. Ынчангаш силер мөөрейниң шупту адаларына боттарыңарның били-рини болгаш чегеңдер-

зинге бүзүрүп турар бис. Мөөрей силерге чүгле берге шенелде эвес, а мергежилдин байырлыгы болуп ужурулг. Амгы үеде Россия Федерациясының өөредилге адырында болуп турар өскерилгелер, тодаргайлаарга, күрүнениң федералдыг өөредилге стандарттарын шиңгээдиринче шилчири башкы кижиниң ролу оон-даа чугула апаарын бадыткап турар. Бис уругларны чүгле эртем-билигге өөредир эвес, а бот-тускайлаң чорукка база өөредир ужурулг бис. Ынчангаш силер, башкылар ниитилелиниң тергин дээн төлээлери, шак ол сорулганы канчаар боттандыраарың көргүзүр ужурулг силер. А мөөрейниң тишлекчилери Тываның адын Россия чергелиг мөөрейге камгалаар. Шуптуңага чедишкени күзедивис» — деп демдеглээн.

Байыр чедиришкениниң соонда башкарыкчылар «Чылдың тергин башкызы—2011», «Чылдың тергин кижизидикчи башкызы—2011», «Чылдың тергин тыва дыл болгаш чогаал башкызы—2011» база «Чылдың тергин тускай хевирниң ниити билиг школаларының башкызы—2011» деп мөөрейниң киржикчилери-биле база жюри кижигүннерин таныштырган.

Мөөрейниң байырлыг ажыдышкыны 9 дугаар гимназияның башкылары аян тудуп, өөреникчи-лери танцы-самы болгаш чаптан-

диктиг каттыжышкыны болгаш «Конкурс кичээлдери» деп конкурстар эгелээн.

Апрель 16-да Тываның Улусчу чогаалдыг бажыңына «Тыва Республиканың чылдың башкызы—2011» деп республика чергелиг башкылар мөөрейиниң түннелиниң байырлыг хуралы болуп эрткен. Аңаа Тываның бүгү башкылар ниитилели киришкен. База ол ышкаш ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.В. Кара-оол байырлыг хуралдың аалчызы болган.

Каш хүн уламчылаан башкылар мөөрейиниң түннелинде тергин деп атка төлөптиг болган башкыларны комиссия илереткен. Тишлекчи болган башкыларга болгаш республиканың педагогика ниитилелинге байыр чедирери-биле сөстү ТР-ниң Чазааның Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оолга берген. Ол залда чыгып келген бүгү башкыларга: «Конкурс дээр-ге, күш-ажылдың болгаш идегелдин байырлыгы-дыр. Өөредилге яамызының эртрип турары бо улуг мөөрейниң ужуру-утказы дыка улуг деп санаар мен. Бистин салгалывыс бүзүрелдиг холдарда дээрзинге чоргаарланмас аргавыс чок. Олар келир үениң аныяк-өскенин кижизидер улуг үүле-херекти бүдүрүп турарлар. Ынчангаш кадрлар курлавыры бодунуң мергежили-биле мурнуку одуругда чоруп турар специалистер-биле немежил турары чугула. Бо чылын мөөрейде аныяк специалистерниң хөй болуп турары дыка өөрүнчүгдүр. Аныяк башкыларның онза идепкейи болгаш бурунгаар деп-шилгези бистин чуртувустун сайзырал хөгжүүрүңе улуг идиг болуру чугаажок. Чүге дизе оларның кол сорулганы — келир үениң салгалын эртем-билигиг болгаш үениң негелдизинге дүүштүр бүгү талазы-биле сайзыраңгай кылдыр өөредип кижизидери. Ынчангаш башкылар ниитилелинге ам-даа чаа-башкылар ниитилелинги-биле башкылар мөөрейиниң «Педагогиктиг мергежил дээш» деп номинацияга М.В. Франк (Кызыл хоорайның № 1 школазының эге класс башкызы), «Чуртталганың башкызы» — М.М. Ооржак (Каа-Хем суурнуң № 1 школазының төөгү башкызы), «Чүрээмни уругларга сөңнеп тур мен» деп номинацияга А.О. Саая (Ак-Довурак хоорайның № 4 школазының англи дыл башкызы) олар төлөптиг болганнар. А «ТР-ниң чылдың башкызы—2011» деп аттыг 3-кү чергениң дипломун Е.Н. Тыртык-оолга (Кызыл хоорай, № 14 школа), 2-ги чергениң дипломун В.В. Донгакка (Кызыл хоорай, № 9 гимназия) база 1-ги чергениң дипломун Н.Ф. Сатка (Кызыл хоорайда республиканың школа-интернады) тывыскан.

«Аныяк специалист» деп мөөрейниң тишлекчилеринге О.К. Конзай (Мугур-Аксы суурнуң № 1 школазының төөгү башкызы), М.В. Былева («Шагаан-Арыгның гимназиясының» физика башкызы), О.М. Кравченко (Кызыл хоорайның № 15 гимназиясының математика башкызы) олар хамааржыр.

«Чылдың тускай хевирниң ниити билиг школаларының башкызы—2011» деп мөөрейниң «Улусчу педагогиканың чаңчылдарын камгалап арттырганы дээш» деп номинацияга В.М. Сарыглар (Кызыл кожуун, Усть-Элегестин 8-ки хевириниң школа-интернады), «Чогаадыкчы мергежил дээш» деп номинацияга О.Н. Кыргыс (Кызыл хоорайның кулаа дыңналас уругларның школа-интернады) болгаш оон-даа өске башкылар төлөптиг болганнар. А «Чылдың тускай хевирниң ниити билиг школаларының башкызы—2011» деп аттыг 3-кү чергениң диплому-биле Ч.О. Куулар, 2-ги чергениң диплому-биле Д.А. Куулар база 1-ги чергениң диплому-биле А.Г. Ооржак олар шаңнатканнар.

«Тергин методист башкы» деп атка У.С. Ондар (Чадаана хоорайның № 3 школазы) төлөптиг болуп, диплом-биле шаңнаткан.

«Чылдың тергин кижизидикчи башкызы—2011» деп мөөрейниң 3-кү чергениң диплому-биле О.В. Чистобаева (№ 32 уруглар сады), 2-ги чергениң диплому-биле А.О. Монгуш (Кызыл хоорайның уруглар бажыңы) база 1-ги чергениң диплому-биле С.А. Чащина (Кызыл кожуун, Каа-Хем суур, «Ручеек» уруглар сады) олар шаңнатканнар.

Мөөрейниң номинациялар аайы-биле тус-тузунда тишлекчилерниң саны хөй болган. Боттарының мергежилиниң аайы-биле билин бедик деңгелге көргүзүп, үениң негелдизи-биле чаа-чаа технологияларны, инновацияларны ажыглап турар башкылар ам-даа немежил-ле турзун деп күзеп каалыңар.

Валерия КОНГАР.
Ай-кыс МАСПЫК-ОЛДУҢ
тырттырган чуруу.

МУҢЧУ МАЛЧЫННАРНЫ ДЕТКИРИНГЕ

Тыва Республиканың Чазаа малчыннарның аразында шээр малды эң хөйү-биле өстүрүп чоруур малчыннарның кадыг-берге ажылын үнелеп көргөш, тускай доктаалды хүлээп алганы республиканың көдээ ишчилеринге онзагай чүүл болган. Муң малдыг малчыннарны деткир талазы-биле Чазак деңгелде кылдыңган шак ындыг хевирлиг ажылдар Россияның өске регионнарында чок. А Тыва Республиканың Чазаа ол талазы-биле доктаалды бир дугаар хүлээп алгаш, ону боттандырып эгелээни-биле ылгалып үнгөн. 2010 чылдың сентябрь 15-те Тыва Республиканың Чазаа 375 дугаарлыг доктаалды хүлээп ап, муң малдыг малчыннарга тускай чиигелделерни көргүзерин ында чиге айткан. Ол доктаалды боттандыраары-биле Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 303 дугаарлыг айттышкыны езугаар Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызынга хамааржыр 12 кежигүннүг комиссияны тургускан.

Эрткен чылын муң малдыг малчыннарның чиге санын тодарадыры-биле ажилчын бөлүктөрү республиканың бүгү сумуларынче чорутканының түннелинде, муң баш шээр малдыг 61 малчын бары бүрүткеттинген. Боттарының кызымаккай күш-ажылы-биле өске көдээ ишчилерге, аныяк-өскенге үлегер болган ол малчыннарның чуруктарын найысылалдың Хүндүлел самбыразында, автобус доктаар черлерде аскайлап, хөй чонга таныштырган.

Доктаалда көрдүнгөн чиигелделерни боттандыраарына бо чылын республика бюджетинден 603 муң рубльди аңгылап, ону санаторий-курорт путевкаларына база орук чарыгдалдарын төлээринге берген.

Төрүүр малдың баш санынга республика бюджетинден субсидия дузаламчызын көргүзүп турары малчыннарга улуг деткимче дээрзин демдеглес аргажок. 2010 чылда хуу малын малдал чоруур муң баш малдыг 21 малчын ниитизи-биле 614 рубль түннүг дузаламчы акшаны алганы ажил-агыйын улам ыңай хөгжүдеринге идиг болган. А арткан муң малдыг малчыннар арат (фермер) ажил-агыйлары болуп деткимчелерни алган. Шээр малдың баш санынга тускайлаттыңан 2011 чылдың субсидиязын муңчу малчыннарның агар саннарынче бо хүннерде шилчидип эгелээн. Бо хүнге чедир комиссияның сайгарылгазынче муң хойлуг малчыннардан деткимче бээрин дилээн 4 билдиришкин кирген.

Кожууннарның көдээ ажил-агый талазы-биле тускай эртемниг-лери муң малдыг малчыннарның даңзында кирип турар ишчилерниң документилерин, оларның ажил-ижинге хамаарышкан дыңнадыгларны яамыже саададып кирип турары дарый ажылдарны чорударына шаптараазыннарны тургузуп турарын айтып каары черле артык эвес.

Бистинг көрр.

салыңар. Чээлини Р
дан 65 хар чедир на
тыларынга беш чыл
гыс аай ставка-бил
хуу кылдыр берип т
рынга немей канды
сиялар болгаш төл
дүмүзэн. Чээлиниң э
ли — 1,5 млн. рубль
алыр дезинерзе, ча
документилерни чыы
50 муң рубль чеди
чээлиге долаа неге
түңнүг чээли алыр б
лакчы (тус-тус кижи
тиг чед) азы долаа

КУШ-АЖЫЛ РЫНОГУНДА 20 ЧЫЛ

ГОСУДАРСТВЕННАЯ
СЛУЖБА
ЗАНЯТОСТИ

Байыр чедиришкени

Республиканың Чонну
ажылга хаара тудар
агентилелдин даргазы
В.С.ЧАЖ-ООЛ.

Хүндүлүг коллегаларыбыз!
2011 чыл болза Россия Феде-
рациязынын РСФСР-нин Дээди
судунун 1991 чылдың апрель 19-
«Россия Федерациязынга чурт-
кчы чонну ажилга хаара туду-
рун дугайында» № 1032-1 Хоой-
тун хүлээп алганындан база Чон-
ажылга хаара тудар күрүнө
банынын тургустунганындан бээр
чыл болган юбилейлик чыл.

Чонну ажилга хаара тудар күрү-
албаны — Россиянын күрүнө тур-
уунун чаа үе-чадазында тургус-
ган күрүнө институтунун баш-
гы үлгерлеринин бирээзи.
Хүстунганындан бээр чээрби чыл
дургузунда Чонну ажилга хаара
дар күрүнениң албан чери социал
ур-дузалыг, профессионал кол-
тивтиг, дээштиг ажилдап турар
рүнө структурасы болуп тургус-
ган.

Эрткен чылдар дургузунда
стин албан чери тургустунууш-
чунун болгаш хөгжүлдениң шим-
жикчинин берге оруктарын эрт-
н. Ол муң-муң хамаатыларга
ылды тып берип, чижилгеге
ржип болур чаа-чаа мергежил-
ге өөредип, бодунун ажил-агы-
н ажайдып алырынга дузалайып
лген. Оон аңгыда бо хүнге чедир
бан черинин эрге-байдалы,
ылдың методиказы, ажилга
ара тудар албанның үнденинери
ш-даа катап өскерилген. Ынчал-
даа чүгге чаңгыс кол үнденини
керилбээн — албан чери кижил-
лериң амыдыралыңа чаа утка-
шынарны кирип, ундарап-муңга-
раан кижилерге эртенги хүнге
бүзүрелдиг, чырык келир үеге
идегелдиг болурун сүмелеп, өске-
даа дузаны кадып чоруур. Кижил-
лериң амыдыралыңа улуг рольду
ойнап турар күш-ажылывыстың эң
улуг үнелели ол деп билип турар
бис.

Чээрби чыл дургузунда хөй-хөй
ажылдар кылдырган, ынчалза-даа
оон-даа улуг ажил-херектер ам-даа
мурнувуста. Чонну ажилга хаара
тудар албан бодунун күүседип
шыдаары чаа-чаа сорулгаларны
мурнунга салып турар. Бистерге
ол дээрге чүгге ажил-албан хү-
лээлгени күүседеи эвес, а сагыш-
сеткиливис кыйгызы-дыр.

Ажылывыстың 20 чыл болган
үези, ол нарын болгаш берге айты-
рыгларны шийтирлеп шыдаар,
ажыл чок чорукка дээштиг удур-
ланып шыдаптар, чурттакчы чонну
ажылга хаара тудар берге айты-
рыгларны шийтирлээр, Тыва Рес-
публиканың экономиказын хөгжү-
дер, күш-ажыл рыногунга социал
берге байдалды чавырылдырар
талазы-биле социал эштежилге
езугаар ажил берикчилери-биле
чедишкениң кады ажилдап болур
орган кылдыр бодун көргүскен.

Чедишкениң, түнелдиг ажы-
лы, ажил-херээнге бердингени
дээш чылыг-чымчак сөстөрни бис-
тин специалистерге хамаарыштыр
чугаалаксадым. Боттарыңарның
хууда үеңерни санавайн, күрүнениң
мурнунда салдырган сорулгалар-
ның күүселдезин үе-шаанда
хандырып чоруур күш-ажылыңар
дээш улуу-биле четтиргенин
илереткен сөстөрни бо хүн чугаалап
тур мен.

Чээрби чыл болган байырлал
таварыштыр улуг байырың коллега-
ларывыс силерге чедирип, улус-
чон-биле ажылыңарга шыдамык
чорууңар, тургустунуп келген бер-
гелерни кижизиг болгаш шыдамык
эртер база оларны шийтирлеп шы-
даар чорууңар дээш сеткилинин
ханызындан силерге четтиргеними
илердип тур мен. Ажылыңарга
чедишкениң, черле төнмөс күш-
шыдалдыг, аас-кежиктиг, кадык
болуруңарны силерге болгаш си-
лериң өг-бүлелериңерге күзедим!

Байырлал-биле!

Ниитилелдин чугула кезээ

Россиянын эрге-чагыргазының бедик органның чорудуп
турар социал политиказының кол угланышыкыны — чурттакчы
чонну амыдыралының деңгелин болгу дег деткири база ажил
чок арткан хамаатыларның социал камгалалының талазы-биле
хемчеглерни күштелдирери бооп турар. Россия Федерациязы-
ның Конституциязының 37 чүүлүгө дүүштүр ажилга хаара тудар
албанның кол сорулгазы ажил чок чоруктан хамаатыларны
камгалаары.

Салдырган сорулганы чедип
алыры-биле Чурттакчы чонну ажил-
га хаара тудар күрүнө программа-
зын ажилдап кылган.

Бистин ажилдап чоруур албан-
ның бо хүнде ажил-чорудулгазы,
эге базымнарынга хамаарыштыр
алыр болза, ажилга хаара туттун-
ган улустун ажылының үре-түннели
бедик, социал берге байдал дүш-
күрленмес болзун дээн угланыш-
кының. Оон кол сорулгазы ажил-
чын күштерге хергелел болгаш
ажылчын күштерниң бердинген
саны хергелелге дүгжүп турар
болур байдалдарны тургузары;
массалыг ажил чок чорукту баш
удур болдурбазы; күш-ажыл рыно-
гунга ажилчын күштерниң про-
фессионал мөөң чоруун өстүрер
болгаш чижилгеге алыспазын хан-
дырар сорулга-биле ажил чок бол-
гаш ажилга хаара туттунмаан кижил-
лериң профессионал өөредир бол-
гаш профессионал угланышыкынын
айтыр системаның шынарын бедил-
дер болгаш оон-даа сайзырадыр;
даштыкы ажилчын күштерни кири-
штирерин болгаш ажыглаарын
таарыштыр башкаарын хандырар;
ажыл чок хамаатыларга күрүнө
магадылалдарын хандырар дээн
сорулгалыг.

Ажилга хаара тудар албанның
бүгү кезектеринге ажилга хаара
тударының дугайында хоойлужу-
дуга айтырыгларының талазы-
биле, бүдүрүлгелерге түр үениң
болгаш хөй-ниитиге ажык-дузалыг
телевирлиг хөй-ниити ажилдарын
организаастаары база ажил дилеп
тыварыңа бергедеп турар ажил
чок хамаатыларга түр үениң ажил-
дары дээш улустун хөй-хөйү-биле
кээп турары дээрге, албан черинге
чоннуң бүзүрелин бадыткап турар.

Оон аңгыда социал болгаш ма-
териалдыг деткимчениң аңгы-аңгы
хевирлерин хандырар аргалыг: оон
иштинде хамаатыга ажил чок
кижиниң алыр пособиезин төлээр,
албан чериниң берген справказы-

Күш-ажыл рыногун
анализтээр килдис
эргелекчизи Ч.В.АРТНА.

биле өөренип турар үеде хамааты
стипендияны алыр база ол ышкаш
материалдыг дузаны база кадар.

Немелде хемчеглер — чаа
деткимче. Күш-ажыл рыногунда
дүшкүрүлүг байдалды чавырыл-
дырар талазы-биле немелде хем-
чеглерниң кызыгаарында «Тыва
Республиканың күш-ажыл рыногун-
да дүшкүрүлүг байдалды бады-
рары» республиканың тускай со-
рулгалыг программазын 2009 чыл-
дан эгелеп боттандырып эгелээн.
Ук хемчеглерни бүгү делегейге
диргелип келген саң-хөө санда-
раашкынының уржуктарын чавы-
рылдырарынче угландырган. Про-
грамманы боттандырганы-биле
күш-ажыл рыногунда байдал орта-
ланып, доктаамал байдалынче
чоорту кирип келген.

Бо программаны 2009-2010
чылдарда боттандырганының түң-
нелдери-биле алырга, күш-ажыл
рыногунда дүшкүрүлүг байдалды
бадырар талазы-биле немелде хем-
чеглерниң акшаландырышыкыны-
ның ниити хемчээли 294,3 млн.
рубль болган, оон иштинде феде-
ралдыг бюджеттен субсидия —
279,7 млн. рубль база Тыва Респу-
бликаның бюджетинин акша-хөрөң-
гизи — 14,6 млн. рубль.

Программаның кол-кол 4 угла-
нышыкынарынга 8609 кижилер ки-
ришкен, ол болза баш удур көрдүн-
ген санындан 121,0 хуу бооп турар.

2,4 муң ажыл кижилер боттарының
бизнестин эгелеп шыдапкан, азы
болза кижилер бүүзү 58800 рубльге
дотацияны алган. Үндүрүлгө
онаашкынының бөдүүнчүктен сис-
темазында патент төлевири дээш
бюджеттин орулгалыг кезээнде 2,0
ажыл млн. рубль кирген.

Дээди болгаш өске-даа өөре-
дилге черлеринин 1,9 муң ажыл
доозукчулары бүдүрүлгелерге ар-
га-дуржулга чедип алыры-биле
ажылдаан. Түннелинде ажил
тыппайн чоруп турар студентилер-
ниң саны элээн кызырылган.

Баш удур профессионал өөре-
дилгени 221 кижилер эрткен, инва-
лидтерге тускайжыткан 15 ажилчын
олутту тургускан.

Хөй-ниити болгаш түр үеде
ажылдаары-биле организаастаан
ажылдарга 3,1 муң кижилер хаара
туттунган.

Программаның кол-кол түннел-
дерин мынчаар көрүп турар бис:

● ажил чок чорук хенертен
өскерли бээрин болдурбайн
барган;

● бүрүткеткен ажил чок чо-
руктун чылда ортумак деңгели 6,4
хууга чедир чавызаан (баш удур са-
наашкынар-биле 6,5% көрдүнүп
турган);

● республиканың күш-ажыл
рыногунда дүшкүрүлүг байдалдың
деңгели баткан (2009 чылда орту-
мак көргүзүлгелер-биле бир хостуг
ажылчын олутче 17 кижилер кордап
турган болза, 2010 чылда 12 кижилер
апарган).

2010 чылдың декабрь айында
ажылга хаара тудар албан черинде
бүрүткеткен ажил чок кижилерниң
саны 7,2 муң кижилер турган. Ол болза
чыл эгези-биле деңгээрге, 0,8 муң
кижиге баткан. Бо чылын, эрткен
чылдың ол-ла үезинге деңгээрге,
бүрүткеткен кижилерниң саны база
батпышаан хевээр: январьда — 1,6
хууга, февральда — 4,3 хууга баткан.

Албан черинге кирип турар
хостуг ажилчын олуттарның саны
база 2009 чылга деңгээрге, 1,9 ка-
тап улгадып турар (14,9 муң хостуг
олуттар, а 2009 чылда — 7,9 муң
турган: ол болза, колдуунда түр
үениң ажилдарыңа бооп турар).

Ынчангаш Ажилга хаара тудар
агентилелдин күш-ажыл рыногунда
дүшкүрүлүг байдалды чавырыл-
дырар талазы-биле чорудуп турган
хемчеглери массалыг кызырыл-
далар болдурбайн, байдалды элээн
доктаамал деңгелге эккелгени база
үнелиг. Амгы үеде Тыва Респу-
бликаның Чазаа энергия күчүлерин
улгаттырары-биле холбашкан айты-
рыгларны шийтирлеп турар. Рес-
публикага чаа-чаа бүдүрүлгелер
ажылдарыңа, ажилчын олуттар тур-
гузарыңа, ажил чок чоруктун дең-
гели кызырлырыңа ук айтырыг
дыка улуг салдарлыг болгаш
дээштиг болур. Оон аңгыда инве-
стицияларны республикаже кириш-
тиреринге таарымчалыг байдалды
тургузуп турар. Түннелинде даг
ажылының бүдүрүлгелеринин
тудуглары ажилдап, демир-орукту
кылып эгелээр, чонга чаа-чаа
ажылчын олуттар тыттып
келир.

(Уланчызы 4,5,6-гы
арынарда)

Республиканың Чонну ажилга хаара тудар агентилелдин найыралдыг, демниг болгаш

Күрүне институдунуң чаа үлегери болу берген

Чурттуң рыноктуг экономикаже шилчип, ооң амыдыралына янзы-бүрү чаартылгалар кирген, өскерлинишкенин берген, солун болгаш нарын-даа үе-чадазының бирээзи — эрткен чүс чылдың 90 чылдарының эгези. Мындыг белен эвес онзагай үеде күш-ажыл рыногунуң инфраструктуразының хөгжүлдесинге эргежок чугула, ол үеде Россияга тургустунган хөй эвес санныг структураларының бирээзи Чурттагы чонну ажилга хаара тудар күрүне албаны тургустунган.

Бо албан чери күрүне институтунуң чаа үлегери болу берген. Аңаа Россияның Күш-ажыл яамызына ажилдап чораан административтик ажилга арга-дуржулгалыг, мергежилдик кадрлардан болгаш аңгы-аңгы эртем-шинчилел төптеринден чалаткан сорукуг болгаш шудургу аныяк специалисттерден тургустунган кончук таптыг чыыл каан команда ажилдай берген.

Оон аңгыда чаа хевириниң ажилга хаара тудар төптериниң тургустунганы болза, 1991-1996 чылдарының ылгавыр шынарлыг демдээ. Аңаа ажил чок кижилерге күрүне ачы-дузаларын шынарлыг бээрине угланган технологияларны ажылгап кириген. 90 чылдарының ортан үезинде ажилга хаара тудар күрүне албанының органнарын долзуу-биле компьютержиткен, ажил чок кижилерни хүлээп алыр чаңгыс аай технологияларны чер бүрүзүнге ажылгап кириген база ол ышкаш ажилдап турар специалистери чо-

Агентилелдин даргазының оралакчызы У.А.КЮРЮ, Россия Федерациязының Күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдө яамызының хүндүлүг ажилдакчызы, Тыва Республиканың Чазак Даргазының Хүндүлел бижиниң эдилекчизи, күш-ажылдың хоочуну.

гуур эртем-билигге база өөрөнгөн. Алыс учурун чугаалаар болза, ынчангы үеде бодунуң ажилына депшилгелиг технологияларны ажылгап эгелей берген чаңгыс-ла социал албан чери бо турган.

1991 чылдың апрель 19. Чурттагы чонну ажилга хаара тудар талазы-биле күрүне политиказын боттандыраары-биле РСФСР-ниң Дээди Соведи «Россия Федерациязына чурттагы чонну ажилга хаара тударының дугайында» № 1032-1 Хоойлуну хүлээп алган. Ук хоойлуда чурттагы чонну ажилга хаара тудар талазы-биле күрүне политиказының эрге-хоойлу, экономиктиг болгаш организастыг үндесиннери, оон иштинде Россия Федерациязының хамаатыларының күш-ажыл

Баштайгы базымнар

кылыр болгаш ажил чок чоруктан социалдыг камгаладыг болур конституучу эргелерин боттандыраар талазы-биле күрүне магадылалдары тодараттырган.

Хоойлунуң күштүг болуп киргенинден бээр чээрби чыл дургузунда аңаа 12 катап өскерилгелерни болгаш немелделерни кириген. Сөөлгү катап 2005 чылдың декабрь 31-де «Бүрүн эргелерин аңгылап экижидери-биле холбаштыр Россия Федерациязының чамдык хоойлужулга актыларына өскерилгелерни кириериниң дугайында» № 122-ФЗ Федералдыг хоойлу-биле шыңгы эдилгелер киригенин.

Ук хоойлу езугаар чурттагы чонну ажилга хаара тудар адырда бүрүн эргелерни Россия Федерациязының субъектилеринге дамчыткан.

Бо хүнге чедир кандыг турганыл?

Чурттагы чонну ажилга хаара тудар күрүне албаны деп билишкин 1991 чылдың январь айында хүлээп алдыган ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлужулга үндесиннеринге баштай тывылган. А 1991 чылдың май 6-да Чурттагы чонну ажилга хаара тудар күрүне албанының дугайында чижеглел дүрүмү бадылаан.

Август 1991 чыл — Тыва АССР-ниң Сайыттар Чөвүлелиниң доктаалы-биле Чурттагы чонну ажилга хаара тудар эргелел тургустунган.

Сентябрь 1991 чыл — Тыва АССР-ниң Сайыттар Чөвүлелиниң доктаалы-биле Тываның Чурттагы

чонну ажилга хаара тудар талазы-биле эргелелин Тыва Республиканың Чурттагы чонну ажилга хаара тудар талазы-биле күрүне комитеди кылдыр эде адаан.

Май 1992 чыл — Тыва Республиканың Президентизиниң Чарлы-биле Тыва Республиканың Чурттагы чонну ажилга хаара тудар талазы-биле күрүне комитедин Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш чурттагы чонну ажилга хаара тудар яамызы кылдыр эде тургускан.

Сентябрь 1997 чыл — Тыва Республиканың Чазаның доктаалы-биле Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш чурттагы чонну ажилга хаара тудар яамызын Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш чурттагы чонну ажилга хаара тудар яамызының чанында Тыва Республиканың Чурттагы чонну ажилга хаара тудар департаментизи кылдыр эде тургускан.

Май 1998 чыл — Россия Федерациязының Күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдө яамызының дужаалы-биле Тыва Республика талазы-биле Чурттагы чонну ажилга хаара тудар федералдыг күрүне албаны тургустунган.

Апрель 2005 чыл — Россия Федерациязының Күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдө яамызының дужаалы-биле Тыва Республика талазы-биле Чурттагы чонну ажилга хаара тудар федералдыг күрүне албанын Тыва Республика талазы-биле Чурттагы чонну ажилга хаара тудар федералдыг эргелел кылдыр эде тургускан.

Январь 2007 чыл — Тыва Республиканың Чазаның Даргазының чарлы-биле Тыва Республиканың Чурттагы чонну ажилга хаара тудар күрүне албанының агентилели тургустунган.

Хоочуннары — чоргааралы

Чурттагы чонну ажилга хаара тудар күрүне албанының тургустунуп турган эге чадазына Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитединиң даргазының оралакчызы Капитолина Николаевна Полтавцева болгаш башкарыкчы специалист Урана Алдын-ооловна Кюрю турган. Олар — чаа адырны куруг черден тургузуп, карак кызыл ажилдап эгелээн ажилдакчылары.

Республиканың Чурттагы чонну ажилга хаара тудар албанының баштайгы удуртукчузу Чаагай-оол Серенович Монгуш турган.

2001 чылдан эгелеп бо хүннерге чедир республиканың Чонну ажилга хаара тудар албаны Виталий Сергеевич Чаж-оол башкарып чоруур.

Урана Алдын-ооловна Кюрю — амгы үеде Тыва Республиканың Чурттагы Чонну ажилга хаара тудар күрүне албанының агентилелиниң директорунуң оралакчызы, Россия Федерациязының Күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдө яамызының хүндүлүг ажилдакчызы, Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижиниң эдилекчизи, күш-ажылдың хоочуну, аныяк ажилдакчыларның дагды-

ныкчызы. Албанын тургустунган хүнүнден эгелеп бо хүннерге чедир Кызыл хоорайның Чурттагы чонну ажилга хаара тудар төптүң директору Галина Александровна Сергеева ажилдап турар.

Он ажыг чылдар иштинде ажилдаан болгаш амгы үеде-даа бодунуң дуржулгазын аныяк специалистер-биле үлежип чоруур ажилдакчылары: күш-ажыл рыногунуң анализин чорудар килдистин начальниги — Чечек Валерияновна Артна, саң-хөө-бухгалтерия килдизиниң начальниги — Людмила Дадый-ооловна Оюн, күш-ажыл рыногунуң кол специализи — Саида Монгушевна Оюн, саң-хөө-бухгалтерия килдизиниң кол специализи — Аракчаа Марыковна, саң-хөө-бухгалтерия килдизи-

ниң кол специализи — Надежда Ивановна Плотникова, ажил-агый килдизиниң 3-кү разрядының специализи — Галина Михайловна Тарбастаева, контроль-ревизия, кадрлар, эрге-хоойлу хандырылгазының болгаш контроль килдизиниң контролер-ревизору Юрий Даш-оолович Кыргыс олар-дыр.

Республиканың Чонну ажилга хаара тудар албанын тургустунарына болгаш хөгжүүрүнге аңаа аңгы-аңгы үелерде ажилдап чораан специалистери база улуг үлүг-хуу-зун каткан. Ол болза Артык-кыс Кызыл-ооловна Кара-Сал, Кара-оол Лопсанович Лапчаа, Геннадий Васильевич Доржу, Биза Лопсановна Самбу, Сергей Николаевич Салчак, Александр Намзыраевич Буурулдай, Ирина Шекпер-ооловна Очур, Мөңгө Махооевич Майдыр, Бай-Белек Мазылаевич Иргит, Николай Калчан-оолович Сат, Лидия Михайловна Якушкина, Кама Намчаловна Тулякова, Светлана Кара-ооловна Мон, Мария Монгушовна Шожукпан, Павел Тоорукпаевич Сарыглар болгаш өскелер-даа.

Оон шала орай келген, ынчалза-даа бо албанда база 10 чыл ажыр ажилдай берген, ажилчы дуржулгалыг болгаш билдиги ажилдакчыларыныска Кызыл кожуунуң Чурттагы чонну ажилга хаара тудар төптүң директору Галина Сатовна Ондар, Мөңгүн-Тайга кожуундан Валентина Дилгижек-овна Попуу, Бай-Тайга кожуундан башкарыкчы специализи Валентина Семис-ооловна Шимит, Чеди-Хөл кожуундан Елена Владимировна Морозова, Кызыл хоорайдан Алинаа Болат-ооловна Лопсаней, Чөөн-Хемчик кожуундан Мария Седип-ооловна Монгуш, Каа-Хем кожуундан Валентина Ульяновна Кривцова, Сүт-Хөл кожуундан Татьяна Александровна Ооржак, Улуг-Хем кожуундан Чурттагы чонну ажилга хаара тудар төвүнүн чолаачызы Эдуард Сарыг-оолович Шожукпан хамааржыр.

С.С.НАМДАН, кадрлар, эрге-хоойлу хандырылгазының болгаш хыналдазының килдис эргелекчизи.

Саннар-фактылар

1991-2011 чылдар дургузунда:

ажылга хаара тудар албанга 326,1 муң кижиге келген;
күш-ажыл рыногунда байдал дугайында медээни 134,1 муң кижиге алган;
ажыл тып алырынга 181,7 муң кижиге дузаны каткан;
хостуг ажилчын олуттар ярмарка саны 236;
ажыл чок кижилерге пособиени 222,8 муң кижиге төлээн;
профессионалдыг угланышкынын айтыр болгаш психологтуг дузаны 113,0 муң кижиге чедирген;
профессионалдыг өөрөдилгени 18,7 муң кижиге дооскан;
хөй-ниити ажилынга 95,3 муң кижиге киришкен;
түр үениң ажилдарына элээди назыйлыг уруглар (14-17

харлыг), 50,8 муң кижиге, аныяктар (18-20 харлыг) 3,6 муң кижиге тургустунган;

ажыл дилээринге бергедеп турарларга түр үениң ажилдарына 17,6 муң кижиге хаара туттунган;
бодунуң ажил-агыйын 11,9 муң кижиге ажыдып алган;
ажыл чок хамаатыларның социал чаңчыгарына 5,2 муң кижиге кирген;

хуусаа бетинде пенсияже 1,1 муң кижиге үнген;
материалдыг деткимчени 47,0 муң кижиге алган;
көдээ черлерже 1 муң өг-бүлелер көшкен;
2010 чылдың төнчүнде бүрүткеткен ажил чок кижилерниң саны (чылда ортумаа-биле) 7,2 муң кижиге болган;
чыл төнчүзүнде бүрүткеттинген ажил чок чоруктуң деңгели (чылда ортумаа-биле) 6,4 хуу.

Ажылга х тудар ад хамаарж кол-кол тер

Делегейниң күш-азациязының (МОТ) тод биле ажил чок кижиге ажилдаксаар, ажилдың ынчалза-даа ажилчы кижиге.

Чурттуң бүгү чурт ийи кезекке чарар:

1. Экономикага киржилгези чок чур — чурттуң ажилчын составынче кирбе чурттагычлары. Олар чедир уруглар, хүндүс черлериниң сургуулду студентилери, ажилдаа хамаатылар, пенсионер ажил-агый тудуп тур ажил дилеп чөгели тө ажилды дилээрин сок ажилдаары албан эвзының үндесиннерин (ылга чокка) кижилер.

2. Экономикага киржилгелиг чуртта барааннар болгаш а бүдүреринге ажилчы налдаар күш-ажыл кытыг хамаатыларның ке

Ажил чок чорук — кылып шыдаар харыкты чоннуң кезээ ажил чок дилеп турары-биле экономиктиг байдал.

Ажил чок чорукт — ажил чок кижилерни кижилерниң санына ха хуулуг хамаарылгазы.

Ажил чок чоруктун Фрикционнуг а чорук — ажилдап кири бергелер-биле болгаш мергежилдин солуп алыр лериниң «ажыл» манал т холбашкан ажил чок ч

Структурлуг ажил — ажилчын күштерни сионал белеткели бү структуразына таарыш ны-биле тывылган ажил

Циклдиг ажил чо экономика үе-үе бол бадып туруп бээр үеде б кызырганы-биле болга чорук. Мындыг байд ажилды алыксап турар нарын саны ажилчын алып турда тыптып кел

Технологтуг ажил — электроннуг техни зилеттинген эвээш кижиге чок технологи лалга киригени-биле а ажил чок чорук.

Сезоннуг ажил чо чылдың үелеринден хам тодаргай адырларның зиниң хемчээлдеринде ш нар дээш тыптып келген чорук.

Тааржыр ажил — профессионал белеткел нелин барымдаалап, анын профессионалдыг д оон сөөлгү ажилының ринге, кадыкшылының ба ажилчын олуттуң транс болурунга дүгжүп ту иштинде түр үениң) ажы Саналдап турар аж

эвес:
хамаатының чурттап рин оон чөпшээрели чокк биле холбашкан;
ажылдың байдалы кү камгалаар талазы-биле д болгаш нормаларга дүүү саналдап турар шалы тының сөөлгү ажилының айында шилчиткен ортум ындан куду болган тава да ажил таарышпас д

Марина СОЛУН-ООЛ.

«Аянның» кафе

«Күш-ажыл рыногунда дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырар» республиканың тускай сорулгалыг программалары езугаар чоруткан немелде хемчеглерни Тываның Каа-Хем кожунунга база боттандырган.

Чонну ажилга хаара тудар төптүн кылып чоруткан тайылбыр ажилдарының түннелинде, бодунун ажил-херээн ажыдып алыр күзелдиг кижилер дузаламчы акша-хөреңгини алган. Сайгарлыкчы апарган кызымак, сонуургалдыг кижилер каракка көзүлдүр сайырап эгелээн. Оларның аразында Каа-Хем кожунунун Сарыг-Сеп суурунда сайгарлыкчы Альберт Биликтиниң «Аянның» деп аттыг кафези кожунунун болгаш Сарыг-Септин чурттакчыларының эки санында деп болур. Альберт Новосибирск хоо-

райның Геодезия болгаш картография техникумун 2009 чылда дооскан. Ол-ла чылын Чонну ажилга хаара тудар албанның дузаламчы акша-хөреңгизин алгаш, ээнзирей берген бажыңның иштики-даштыкы хевирин эде-хере тыртып, одалга системазын чаартып, бажыңны септеп алган. Ийи ай болганда, январьда, изиг, амдангы аш-чем-биле кожунунун чурттакчыларын өөртүп эгелээн. Чүү-даа чүвени эгелээри берге, ынчалза-даа кандыг-даа бергелерни ажып эртип болур, ылаңгыя сеңээ чоок кижилерин дузалажып чоруур болза.

Сайгарлыкчы баштайгы базымнарының дугайында Альберт бистерге мынчаар чугаалаан:

— Меңээ мындыг эки арга-сүмени берген Каа-Хем кожунун Чурттакчы чонну ажилга хаара тудар төптүң четтиргеним илередип, төптүн ажилдакчыларына улуг чедиишкиннерни күзээр-дир мен. Кожунунун хүн бүрү амыдыралына оларның дузазы, киржилгези чаа угланышкыннарны ажыдып турар. Шыдамык аныктар бодунун хууда ажил-херээн эгелеп алырынга төптүн киржилгезинин салдары улуг. Меңээ, хуумда болза, баштайгы үеде бергедээшкиннер турду. Самдарарган бажыңны септээри колдуунда берге болду. Ам бистиң кафеге чонувус кээп, аштанып-чемненип алгаш, четтиргеним илередирге, сеткирге өөрүнчүг чорду. Ажылывыс түннели эки-дир деп бодаар-дыр бис. Каш ай болганда кафени улгаттырып, чаартылгаларны база киридвис. Аңаа авам база улуг дузаны чедирди. Кудай-дой, юбилейлерни эрттирип эгелээн бис. Орулгавыс база шору апар чыдар. Ынчалза-даа ооң-биле соксавайн, улаштыр сайзыраар угланышкынның чоруп турарым чажыт звес. Чаңгыс черге турбайн, кезээде келир үени бодап, эрткен үени сактып чоруур болза, шупту чүүл эки болур деп бүзүрээр мен.

И.А.ЭРТИНЕ,
Каа-Хем кожунунун Чурттакчы чонну ажилга хаара тудар төптүн директору.

Каа-Хем кожунунун Сарыг-Сеп сумузуна ажыттылган кафе «Аянның». Удуртукчузу — Альберт Трофимович Биликти.

Кызыл кожунунун Сукпак сумузуна 2010 ажыл рыногун чавырылдырар хемчеглерлиг киржикчилери Р.Л.Кудер болгаш О.А.Хомушкун идик-хеп даараар мастерская ажыдып алганна.

Бай-Тайгадан сайгарлыкчы М.Э.Ен

Хааннар шынаазының кожолары

Телевилел — «Каък-Хөл»

(ниити өртээ — 500 000 рубль, а курлавырда чүгле — 58 800 рубль бар)

2010 чылда Тывага Туризм чылын чарлааны — республиканың хөгжүлдизинге улуг салдарлыг болгаш бурунгаар көрүштүг.

Республиканың мурнунда салдыг сорулгаларны Чонну ажилга хаара тудар албанның специалистер база боттарының ажылынга удуртулга кылдыр көрүп, чаа угланышкынның ажылдап турган. Ол дээрже күш-ажыл рыногунга берге базышкын болбазы-биле немелде хемчеглерни ап, бодунун херээн ажыдып алыр дээн хамаатыларга чогуур сүмелерни кадып, харыылаар айтырыгларының кызыгаарында дузалажып турган.

Би-Хем кожунунун чурттакчызы Г.А.Серен-оол ажыл чок деп санаттырып турар кижилерниң бирээзи турган. «Күш-ажыл рыногунда дүшкүүрлүг байдалды бадырар» республиканың тускай сорулгалыг программаның дугайында дыңнааш, бодунун херээн ажыдып алыр арганы бодап, төпке келген. Ол ынчан специалистерниң сүмелээни-биле турисчи баазаны ажыдып алыр деп шийтпирни хүлээп алган.

Турбаазаны Георгий Анай-оолович хуу черинге тудар деп бодап алган. Чүге дизе ооң чери бүгү делегейде алдарлыг апарган Хааннар шынаазында «Аржаан-1», «Аржаан-2» деп базырыктарның чанын-

да турар. Оон аңгыда ооң чери бүгү Тывада, соңгаарда эм малгажы-биле билдингир Каък-Хөлдүн чамдык кезинин база ап турар. Ынчангаш Георгий Анай-оолович болгаш Чонну ажилга хаара тудар албан черинин учедунда турар оон өске чаңгыс чер-чурттуглары база каттыжып алган. Каттыштырган акшазы — 294 000 рубль. Бир кижиниң-не 58800 рубльдерин каттыштырган.

Дузаламчыга алган акшалар долузу-биле баазаны кылырынче шиңгээттинген. Ону долгандыр кажалап, элезинниг пляжты, дыштаныкчылар эжингеш, дадыгып, хүнге дөгеленип чыдар черлерни, беседка-

ларны кылдырган. Келген аалчыларның аштанып-чемненир чайгы кафези база бар. Ол ышкаш хөлче кирерде эптиг көвүрүгнү, эр, херээжен кижилер чунар душтарны, арыглары бажыңнарны база туттурган. Дыштаныкчылар хостуг үезин чөп ажылгаар сорулгалыг спортчу маргылдаалар эрттирер шөлдү база аңгылаан. Ол ышкаш аалчылар хүлээп алыр ийи өг база тиктинген. Республиканың Культура болгаш туризм яамызы ийи катмаранны, өгнү белекке бергени база дыка улуг деткимче болган. Би-Хем кожунунун чагыргазының даргазы М.В.Иусов кудук кылдырып бергенинге Г.А.Серен-оол дыка өөрүп турар. Ол ышкаш ыяш-дигил материалдары-биле А.В.Бородкин дузалаан. База турбаазаже баар орук часкы үер үезинде урелген турган, ону С.В.Воробьев септешкен. Пляжка элезинни А.А.Содунам Кызылдан сөөртүп эккеп берген. Турбаазаны тудуп кылырынга Тыва Республиканың Чурттакчы чонну ажилга хаара тудар күрүне албанының агентилелиниң директору В.С. Чаж-оолдун, ол үеде суму чагыргазының даргазы В.К.Бичи-оолдун деткимчези, кириген үлүү кончук улуг. Ол ышкаш кожунуу-вустун ажилдакчылары, ажилчын-даа чону турбаазаны тудуп кылырынга боттарының үлүг-хуузу кириген. Оларга Ф.А. Ангандаров, А.А.Монгуш, А.Х. Байкара хамааржыр. «Алдын» холдуг Мөңгүлек Танчыт-оолович Ховалыг чайгы кухня, беседкаларны, хүнге дадыгып, дөгеленип чыдар черлерни шевергин, көрүштүг кылдыр кылганы онзагай. Турбаазаны шуут тудуп кылырынга 11 кижиги киришкен. Оларга А.А. Балчий, Р.М.Донгак, А.Ч.Ооржак, А.А.Монгуш, М.А.Ондар, М.Д.Дадар, Р.О. Бай-

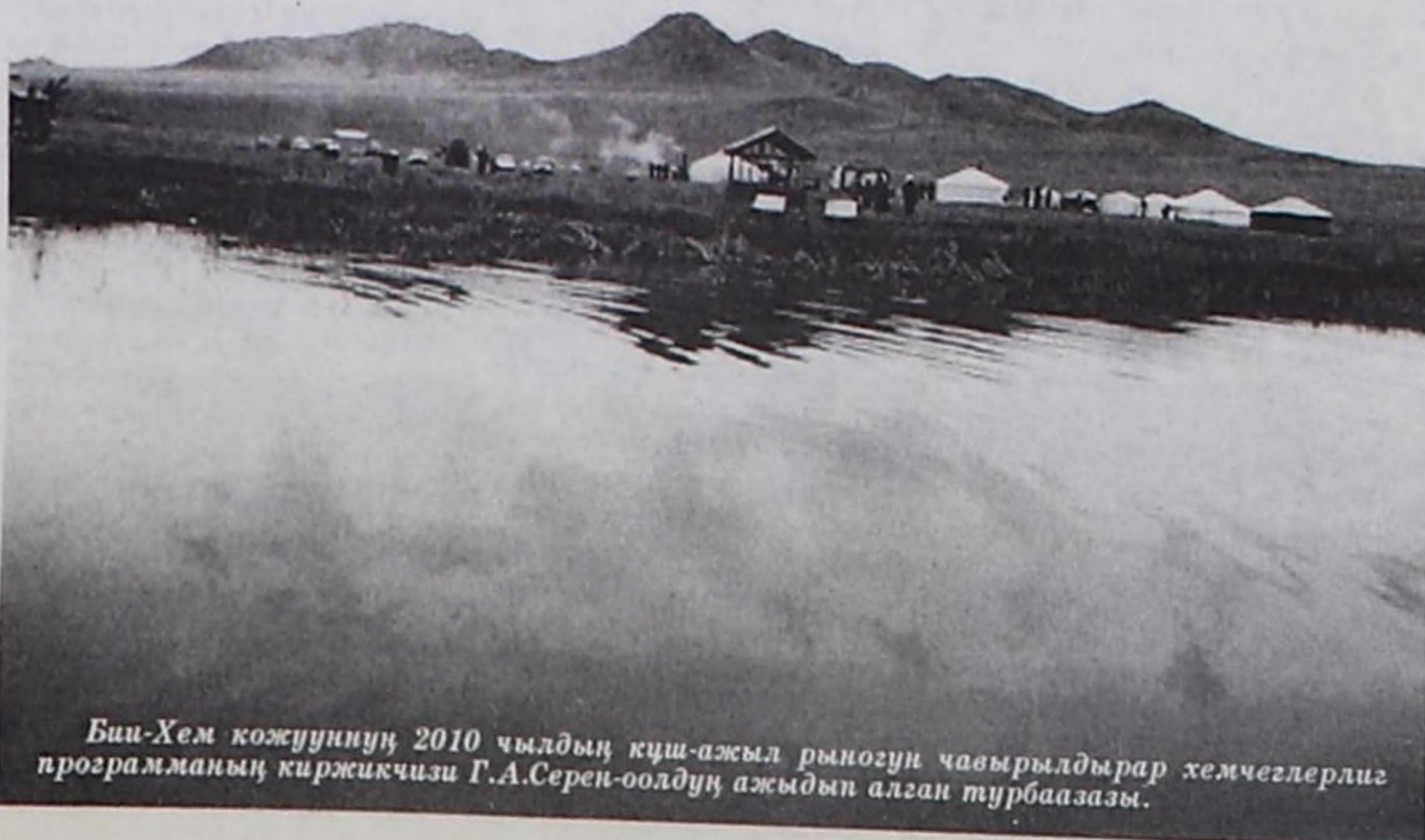
пан, М.К. Демир-Харлаг, Аржаа ажыл чок тургаш, кимче алгаш, бут келген сайгарлы Насак-Доржу, Р.Са Р.М. Сумбакай ба мурнундан улуг үлгеннер.

Турбаазаны ажы соонда, беш ажылч тунган. Ооң мурну турган Б.О. Байкара, Д.В. Даваа, М.Г. С Чамзырын ажылга таргалыг болганнар.

Турбааза амды чайгы үеде ажылда чылар бо турбааза агаар тынып дышта а бо кайгамчык хөжы-биле кадыын бергалыг. Эртем-шидунун эртем ажылдун малгажынын, эанализтерин ап, шдарын кылган.

Турбаазаның ачүгле Би-Хем кожзвес, а бүгү Тывага Чүге дизе чон ырак турбайн, маңа эмне алыр. Оон аңгыда туламазы эки тургусту-тен, тус черниң, ронардан турбааза дуглерни билип ап болуда дыка хөй кижитурбааза «Каък-Хөл» болганнар. Бо чболгаш кыска болгусдус халавының уржтанылга сезону 1,5 аТурбаазаның ээлери чыннары келир уежэки чүвеге бүзүрелденип болур сорулалганнар.

Би-Хем кожунун чы чонну ажилга төптүн директору

Би-Хем кожунунун 2010 чылдың күш-ажыл рыногун чавырылдырар хемчеглерлиг программаның киржикчизи Г.А.Серен-оолдун ажыдып алган турбаазасы.

Анзат КУУЛАР,
РФ-тиң алдарлыг артизи.
Кызыл хоорай.

Ыяап-ла медицина камгаладылганын, Тыва Республика фондузунуң дыңнады

Мурнады хөгжүдөр «Кадыкшыл» национал төлевилелдин 2010 чылда күүселдезиниң түңнелдери

Мурнады хөгжүдөр «Кадыкшыл» национал төлевилелдин дараазында дөрт угланышкынын күүседиринге 2010 чылда Ыяап-ла медицина камгаладылганын Тыва Республика фондузу (моон соңгаар—ЫМК ТРФ дээр) киржи келген:

- участок эмчилеринге болгаш медицина сестраларына акша төлевирин боттандыраарына;
- ажилдап турар хамаатыларның немелде шинчилгезинге;
- стационар албан черлеринде чыдар өскүс чаштарның болгаш амыдыралдың берге байдалдарына таварышкан чаштарның шинчилгезинге;
- хамаатыларның амыдыралының кадык хевирин хевирлеп тургузарынче угланган хемчеглерге.

21 медицина организацияларының участок албаннарының 434 медицина ажилдакчылары 83800,4 муң рубль немелде акша төлевирин алганнар, ол дээрже 2009 чылдаазына деңээрже, 5794,2 муң рубль хөй.

2009 чылдаазына деңээрже, участок албаннарының медицина ажилдакчыларының саны 10 участок эмчилеринге болгаш 6 медицина сестраларына немешкен. Участок албаннарының эмчи кадрлар-биле четчелээшкени 2009 чылдаазына деңээрже, 4,1 хуу көвүдээр болгаш 2010 чылда 85,2 хуу болуп турар.

2010 чылдың түңнели-биле айда ортумак ажил төлевири мындыг болган: участок эмчизиниң—35313,2 рубль, оң иштинде немелде төлевирлер—18680,7 рубль; участоктуң медицина сестразының—19858,2 рубль, оң иштинде немелде төлевирлер—8777,3 рубль.

Республиканың ажилдап турар чурттакчыларының немелде шинчилгезин чыл санында эрттирип турар.

2010 чылда ажилдап турар хамаатыларның немелде шинчилгезинге медицинаның 18 организациялары киришкеннер, оларның-биле ЫМК ТРФ керээни чарган.

2010 чылда ажилдап турар, немелде шинчилге эртер хамаатыларның санын Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы 3392 кижиле кылдыр бадылаан, чыл планын 113,1 хуу күүсеткен. Немелде шинчилгени ажилдап турар 3836 хамааты эрткен.

Ажилдап турар хамаатыларның немелде шинчилгези хынаттыган хамаатыларның дыка хөй кезин кадыкшылдың 3 бөлүүнге хамааржыр болгаш

бедик мергежилдиг амбулатория-поликлиника дузазы оларга негеттинип турарын көргүскен, оларның хуузу 51,5 болган, шуут кадык хамаатылар—34,2 хуу; аары каданнап болурларның саны—13,5 хуу, шинчири болгаш стационарга эмнээр негеттинип турар хамаатыларның хуузу—0,8.

Ажилдап турар хамаатыларның немелде шинчилгезин эрттирери-биле холбаштыр медицина организацияларының чарыгдалдарының акшаландырышкыны 2010 чылда 3997,1 муң рубль болган.

Ол ышкаш 2010 чылда өскүс чаштарның болгаш амыдыралдың берге байдалдарына таварышкан чаштарның шинчилгезин эрттирген. 46 стационар албан черлеринге, оң иштинде 26 өөредилге черлеринге, социал камгалалдың 18 албан черлеринге болгаш кадык камгалалдың 2 албан черинге 2219 чаш кижиле шинчилгени эрткен. Өскүс чаштарның шинчилгезин эрттирери-биле холбашкан медицина организацияларының 2010 чылда чарыгдалдары 5021,1 муң рубль болган.

Амыдыралдың кадык хевирин Тыва Республикага хевирлеп тургузар талазы-биле хемчеглерни күүседире-биле «Республиканың медицина профилактиказының төвү» күрүне албан чериниң баазазына Кадыкшылга төвүн ажиткан. 2010 чылда аңаа келгеннерин (киргеннерин) ниити саны 4482 кижиле болган, оң иштинде комплекстиг шинчилге эрттирери-биле бир дугаар дилег кылып келгеннер—4338 кижиле болган. Кадыкшылга төвүнге 2010 чылда көргүскен медицина дузазының төлевиринге шилчиткен акшаның херек кырында түңү 2408,5 муң рубль болган.

Мурнады хөгжүдөр «Кадыкшыл» национал төлевилел Тыва Республиканың кадык камгалалының талазы-биле системалыг чаартылгаларның үндезини болуп турар, оң ачызында медицина дузазының бирги кезээниң ажылын экижидер арга чедип алдыган. 2010 чылдың дургузунда «Кадыкшыл» национал төлевилелдин 4 угланышкынаарына акшаландырышкын 95227,2 муң рубль болган.

ЫМК-ның Тыва Республика фондузу беш чыл дургузунда (2006—2010 чылдар) республиканың медицина организацияларынче 379804 муң рубль федералдыг акша-хөреңгини шилчиткен.

Валентина ХУРАГАН,
«Кадыкшыл» национал төлевилелди боттандыра килдистиң начальниги.

Юбилейиңер-биле!

Бистин эргим, хүндүлүг ачавыс, кырган-ачавыс, акы Улар-оол Лопсаңович ИРГИТ бо чылдың апрель 20-д Ачавыска төрүттүнген хүнүн таварыштыр аас-казынны, ам-даа хөй чылдар иштинде ажы-төлүнүн, уразынга чөлөнгиш болуп чоруурун сеткиливис күзедивис.

Ачавыс хөй чылдарның дургузунда «Мөген-Бүр» бригадирлеп, зоотехниктеп, кол зоотехниктеп, комитедин даргалап, амгы үеге чедир ажилдап чоруу Республиканың көдээ ажил-агыйының алдарлыг а деп хүндүлүг аттың эдилекчизи.

Ол Чита хоорайга болган уксаалыг малдар ярмарка өске-даа черлерниң медальдарын чаалап алган. Төрүт таварыштыр аңаа изиг байыры чедирип тур бис!

Хүндүткел-биле,

өөнүң ишти, ажы-төлү, хөй санны дуңмалары,

СЕТКИЛИМНИН ИЛЕРЕД

Амыдырал — демисел. Кижиле эки чүүлдерге таварышкаш, өөрүүр, магадап амыраар, а багай чүвеге таварышкаш, кударап муңгараар.

Мен улгады берген назымда оглум Станислав Барымаевич Монгушту чидирип алгаш, улуг муңгарап, кударап турзумдаа, оглумнуң амы-тыны дээш сөөлгү тыныжынга чедир демисе-жип келген эмчилерге сеткилим ханызындан четтиргеним илередип тур мен.

Оглум кадык баксырааш, Таңды кожуунуң Бай-Хаак эмнелгезинге чыда эмнедип турду. Мен оглумну ажаап-карактап тургаш, ону эмнеп турган эмчилерниң биче сеткилдин, ажылынга ээ-харыскалгалыын, дузааргаан көрүп, эскерип келдим. Оларның бүгү-ле кичээнгейи — аарыг кижилерде. Бичин-ле учовуур дыңнаанда, олар дораанна ол аарыг кижиге кээр. Болдунар-ла эмчи дузазын чедирерлер. Олар мээң оглумга база

ындыг хамаарылган. Ол дээш эмнелген салбырының эргеленде Андрейна Онда эмчи Кончап Кулага, анестезолог элтольевич Сундуйг сестралары Елена на Конгарга, Чой ооловна Сержин-о Доржуевна Сергелар Альбина Кара ооловна Монгуш Леонидовна Оюнг тиргенимни ие сөмүнээзинден илмен. Езулуг-ла буяжилинерниң төлөтпир сирер. Каң-кад амыдыралыңарга үүбүдүп-ле турар болзу моон-даа соңгаарыңарны хайырлап хүндүлүг эмчилерим

Болуян
Кызыл хоорай.

ДЫҢНАДЫГ

Тыва Республиканың муниципалдыг району Сүт-Хөл чагыргазының тудуг болгаш өнчү башкара килдизи Федерациязының хамаатызы **Елена Канчыр-ооловна** Сүт-Хөл кожуунуң Ишкин сумузунуң Лопсан-Дондуп бажың №8/3 деп адреске көдээниң чурттакчылыг черлериниң 1500 дөрбелчин метр чер участогун хууда чуртталг тудуп алыры-биле 5 (беш) чыл дургузунда арендага бээ билдиришкен киргенин сонугалдыг хамаатыларга дыңнаткан.

Күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар бо парлаанындан бээр 30 хонук дургузунда аңаа удурланган билини дараазында адреске хүлээп ап турар: 668150, Тыва Р Сүт-Хөл кожуун, Суг-Аксы сумузу, Бүрбү кудумчузу, бажың Хөл кожуун чагыргазының тудуг болгаш өнчү башкара килдизи

Тыва Республиканың муниципалдыг району Сүт-Хөл чагыргазының тудуг болгаш өнчү башкара килдизин Федерациязының хамаатызы **Али Конгар-оолович Ооржа** Хөл кожуунуң Ишкин сумузунуң Шык кудумчузу, бажың адреске көдээниң чурттакчылыг черлеринден ниити 15 дөрбелчин метр чер участогун хууда чуртталга бажынын тудуп биле 11 (он бир) ай дургузунда арендага бээрин дилзэн билдиригенин сонугалдыг хамаатыларга дыңнадып тур.

Күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар бо медээтиндэн бээр 30 хонук дургузунда аңаа удурланган билдир дараазында адреске хүлээп ап турар: 668150, Тыва Республиканың кожуун, Суг-Аксы сумузу, Бүрбү кудумчузу, бажың Хөл кожуун чагыргазының тудуг болгаш өнчү башкара килдизи

«Энергострой» КХН

КОТТЕДЖТЕРНИ ТУДУН ЭГЕЛЭЭР

«Энергострой» КХН коттедж хоорайжыгашты, шөлдери аңгы-аңгы хевирлиг (175 дөрбелчин метрден 320 дөрбелчин метр чедир) коттеджтерни Мурнуу №10 микрорайонга тудуп эгелээринче кирип турар.

Тудугга үлүүн киририн күзээр болза, «Энергострой» КХН-ниң офисинге келир.

Адреси: Колхозная кудумчузу, 2а,
тел. 4-85-29, 8-905-920-4101, 8-923-268-9073.

Садып ап турар

Ангор өшкү, хөй дүгүн, мыйыстыг бода малдың кежин садып ап турар бис. Эң бедик өртөк бисте.

Адреси: Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 122/2,
тел. 8-923-388-22-00.

Эде номчуур

2011 чылдың январь 20-де №6 (17968) «Шын» солунда хамааты Артем Базыр-Сатович Ондарның көдээ ажил-агыйның ажылгал черлеринден одар шөлүн арендага алырын дилзэн чарлалында чер адын «Кызыл-Тайга» болгаш Ишкин сумуларының девискээринде» деп эде номчуур.

Сүт-Хөл кожуунуң тудуг болгаш өнчү башкара килдизиниң начальнигиниң хүлээлгезин күүседип турар Ч.МОНГУШ.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторунуң оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru;
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдистер—2-18-10, культура, өөрөдиге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажил-агый — 2-17-09 очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 3 ама.
Тираж 8530. Чагыр 44. Номерни парлагже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.